

трагедії. Ймовірний зворотний відлік до потрібного людській свідомості щасливого розв'язання історії чи зумовлена психікою сучасного «Я» потреба «досягнути дна» і таким чином знайти опору/трамплін – особливість аналітичної структури сучасного роману полягає, на наш погляд, у тому, що він становить своєрідний «початок координат», «нуль», який дає невичерпні можливості до трактувань, серед яких, однак, лише одне є істинним. Відтак, читач метамодерністичного твору, перегортаючи першу сторінку, «вплутується» в художню авантюру, стає на такий-собі шлях пошуку філософського каменя, де безліч «всемоżliвих смислів» творять аксіологічно-гносеологічну парадигму.

Література:

1. Барт Р. S/Z. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 232 с.
2. Гиршман М. Литературное произведение: теория художественной целостности. Москва : Языки славянской культуры, 2002. 560 с.
3. Зубрицька М. Homo legens : читання як соціокультурний феномен. Львів : Літопис, 2004. 352 с.
4. Мітосек З. Теорії літературних досліджень / пер. з пол. В. Гуменюк ; наук. ред. В. Іванюк. Сімферополь : Таврія, 2005. 407 с.
5. Фюер Дж. С. Страшенно голосно і неймовірно близько / пер. з англ. О. Поstrанської. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2015. 384 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-180-0-10>

СЕМАНТИЧНА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТИЛІСТИЧНО-МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Михайленко В. В.

*кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри зарубіжної літератури та основ риторики
Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»
м. Вінниця, Україна*

Вживання діалектизмів зі стилістичною метою пов'язане з естетично-художньою функцією мови. Так, у сучасних художніх творах основна їхня функція полягає в тому, «... що письменник, вживаючи діалектні елементи

рідного йому говору чи наріччя у мові персонажів і авторській мові, свідомо чи несвідомо використовує їх замість слів літературної мови» [1, с. 39]. У час, коли писав свої історичні романи Б. Лепкий, чіткого функціонального протиставлення лексичних норм літературної мови і норм усно-розмовного, діалектного спілкування не було. Більше того, історична тематика спонукала автора до використання із зображально-виражальною метою всіх лексичних ресурсів національної мови.

Обстежений матеріал засвідчує, що словник Б. Лепкого з погляду сучасної норми вирізняється активним використанням діалектної лексики. Обмежимося більш детальною характеристикою таких частин мови з вищезгаданими стилістичними позначками, як-от: *іменники, прикметники та дієслова*. Зазначаємо, що після лексем, зафіксованих в історичному творі Б. Лепкого, подаємо у лапках їхні тлумачення, наведені в 11-томному Словнику української мови.

В історичній прозі Богдана Лепкого виокремлюємо групу слів, що супроводжуються у загальномовному словнику (СУМ в 11-ти т.) стилістичною ремаркою *діал.* Серед них розрізняємо: 1. *іменники*: *алькир* – «альков – заглиблення в стіні кімнати для ліжка, ніша», *бараболя* – «картопля», *баришівник* – «перекупник, перепродувач, людина, яка скуповує товар та перепродує його», *бахмат* – «бойовий верховий кінь», *білля* – «білизна», *бочівка* – «бочка, діжка», *вареха* – «ополоник», *вдяка* – «вдячність», *вітчина* – «вітчизна», *врем'я* – «час», *вугляр* – «вугілля».

Серед діалектизмів розрізняємо такі **тематичні групи** лексики:

1) **назви житлових і господарських будівель та їх частин, предметів домашнього побуту, знарядь праці**: *алькир, білля, бочівка, вареха, збан, клевець, кобеля, ланець, лани, маглівниця, окап, острокіл, пугар, робітня, сидження, склеп, скритка, стаднина, топір, улій, файка, фотель, чіп, шрубка*: *Хазяїн попросив його [Чечеля] в алькир, добув із-за образа вчетверо зложений лист паперу і сказав* [3, с. 495]

2) **назви людей за родом занять та суспільним становищем**: *баришівник, газдиня, зверхник, кухта, кухтик, молодіж, хазяй*: – *Тю!.. Або я [чумак] що таке! Наймиток купецький чи баришівник жидівський* [2, с. 152]

3) **назви людей з відтінком зневаги**: *драб, лупій, сарака, шубравець*: *Я [осавул] саме над'їхав і скинів: з пістоля поклав одного драба, шаблоюкою двох зарубав, бо не сподівалися, а четвертий утік та дав своїм знати* [2, с. 142]

4) **назви спорідненості і свояцтва**: *сестринець, сестрінниця, сестрінка, швагер*, напр.: *Мотря, її сестра Ганна Обидовська і гетьманів сестринець Войнаровський на замку зустрілися* [2, с. 358]

5) **назви свійських тварин, птахів, звірів, комах:** *бахмат, звірик, кундель, куропатва, кура, паolina, соловій, чміль:* *Король на турецькому бахматі, гетьман у кареті, бо хорий, відділ яничарів з ними* [2, с. 170].

6) **реалії рослинного світу:** *бараболя, зільник, купчаки, мерва, чічка, шувар:* – *Йому [невольнику], щоб хліб і бараболя, а з якого вона поля, не дбає, – їсть* [2, с. 31]

7) **назви предметів та явищ природи:** *живло, зізда, зимно, мокляк, сумерк, хабуз, яскиня:* *Так лютує і скаженіє тільки вода, прорвавши греблю, і пожар, вихопившись з тих меж, у які вложив його промисел людський, так скаженіє безумне й бездушне живло* [2, с. 413]

8) **назви понять часу:** *врем'я, триднівка:* *Коли було б гарне врем'я, то спочивали б у полі* [2, с. 209]

9) **предмети харчування:** *мід, омаста, риж, напр.:* *Замість срібних тарілок подали фарфорові з малюнками козаків і коней біля шатер і кравів, у яких гарні шинкарки шинкували мід та горілку* [2, с. 11]

10) **назви хвороб:** *гостець, хороба:* – *А ломив би їх [москалів] чорт та мняв би їх, як бабу гостець* [2, с. 44]

11) **назви понять, пов'язані з народною демонологією:** *опир, хованець:* *Пригадує [офіцер] собі давно забуті казки про відьом і опирів* [2, с. 420]

Серед зазначених діалектизмів виокремлюємо невелику групу **абстрактних понять** типу *вдяка, далекосяглість, дивоглядія, ділання, жура, заглада, заклопотання, змора, колот, марниця, мус, невдяка, ошука, полегша, похіть, прочуття, хов, хосен*, більшість з яких передають світ людських емоцій, переживань, психічного та фізичного стану людини: – *Тепер на вдяку людську не числи* [3, с. 396]

Зафіксовані у досліджуваних текстах **прикметники** типу *встеклий* «скажений», *гонорний* «з гонором», *дідьчий* «дідьків», *діточий* «дитячий», *догідний* «який задовольняючи певні вимоги, може бути вживаний для чого-небудь, придатний на що-небудь», *загарливий* «запопадливий, запальний», *загніваний* «розгніваний», *когутячий* «прикм. до когут», *лядський* «ляський», *напрасний* «раптовий, несподіваний»,

Серед наведених **прикметників** виокремлюємо тематичні групи, що означають:

1) **особливості характеру, вдачі, інтелекту і психічного стану людини:** *гонорний, загарливий, недовірчивий, робучий, статочний*, напр.: – *Ох, бо нинішні наші молоді достойники дуже в вашеці несуться, гонорні такі, що без бука й не приступай* [3, с. 361]

2) **фізичні якості людини або тварини:** встеклий, хорий, хоробливий, храпливий, хрупкий, напр.: *Мручко зі своїми людьми відганяв їх [калмуків] від обозу, як встеклу тічню* [3, с. 483]

3) **ознаки предметів за їх зовнішніми особливостями:** підраний, ховзкий, напр.: *Між полоненими москалями несли на драбині, знятій з якогось воза, тяжко покаліченого козака, біля котрого ступала якась жінка в підраним тулубку і кратястою хусткою, мов турецьким турбаном, обкручена так, що тільки двоє очей, чорних, як вуглики, світилося* [3, с. 210]

Чималу групу діалектизмів становлять **дієслова:** багнути «прагнути до чого-небудь», баламкати «недбало махати», белендіти «базікати», виклинати «проклинати», виправити «виряджати кого-небудь кудись», витривати «витримати», виховзнутися «вислизати», віквати «вигукувати звук», врадуватися «зрадіти», вставлятися «заступатися», герцювати «гарцювати», гиннути «гинути», гурорити «розмовляти», догдупатися «зрозуміти, збагнути», доглянути «побачити, помітити», дозирати «доглядати»

У межах вищезазначених лексем виокремлюємо такі семантичні групи:

1) **розмови і мовлення:** белендіти, віквати, гурорити: – *Іване Степановичу, – белендів [Кочубей] не своїм голосом* [3, с. 294]

2) **бачення:** доглянути, дозирати, покітити: *Поміж робітниками доглянув гетьман здалеку молодого парубка, рослого і здорового і такого гарного, що тільки стій і дивися* [3, с. 51]

3) **фізичного стану:** гиннути, знебути: *Пригадували собі, як цілі відділи кінниці перетворювалися в піхоту, бо коні гинли в тих одчайдушних перевогах з москалями* [3, с. 13–14]

4) **фізичного зусилля:** мервити, потрутити, смарувати, струтити, трутити, тручати: *Мервив і дер [москаль] його [волосся], не знати, чи з жалю, чи зі злості* [3, с. 97]

5) **наростання і спад ознаки:** приспорити, прозябати, уйнятися, цяпотіти: – *Приспорила вона [Мотря Василівна] тобі [Іване Степановичу] чимало турботи. От дівочі примхи* [3, с. 349]

6) **виявлення почуттів:** врадуватися, падькатися, сторопитися: *Запорожці, побачивши далеко в степу куряву, думали, що це надходять татари, котрих їм хан у допомогу прислати обіцяв, і врадувалися дуже* [3, с. 460-461]

7) **взаємної дії та взаємозалежності:** лучити, перечитися, правуватися: – *А що лучить Мазепу і Карла? – Інтерес. Гадають, що їм по дорозі, і тому разом ідуть* [3, с. 423]

8) **місцезнаходження та місцеположення:** *виховзнутися, герцювати, замешкувати, зміститися, розгоститися, спіchnути, шульнути:* – *А пустиш чи дозволиш виховзнутися їм [старшинам і народу] з-під меча Теміди, так скажуть: «Можна доносити на гетьмана. Не карає»* [3, с., 180]

9) **захисту:** *вставлятися, уйматися:* – *Кажи, що важко недужий Іван Степанович вставляється за жінками й дітьми покійного Кочубея і Іскри* [2, с. 204]

Отже, аналіз лексичних одиниць зі стилістичною ремаркою *діал.* в історичній прозі Б. Лепкого дає змогу лексикографам поповнити згаданий словник відповідними лексемами і контекстами.

Література:

1. Кліщун Г., Чорницький Я. Мовна ситуація в Україні кінця ХІХ – початку ХХ століття. Українська мова: з минулого в майбутнє: Матеріали наукової конференції (12-14 лютого 1998 р. Київ). Київ. 1998. 39 с.

2. Лепкий Б. Не вбивай: Історична повість / упоряд. Р. Д. Горак. Київ: Дніпро, 1992. 262 с.

3. Лепкий Б. Твори: У 2 т. / упоряд., авт. вступ. статті та приміт. Ф. П. Погребенник. Київ: Наук. думка, 1997. Т. 1. 91 с.